



СЕКЦІЯ 9 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.133/.135(477)

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Бабаєва О.В., асистент
кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню проблем закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження. Аналізуються підстави для закриття кримінального провадження на цій стадії, а також практика реалізації. Основна увага приділяється закриттю кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальне провадження, підготовче провадження, закриття кримінального провадження, звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Статья посвящена исследованию проблем прекращения уголовного производства на стадии подготовительного производства. Анализируются основания для прекращения уголовного производства на этой стадии, а также практика реализации. Основное внимание уделяется прекращению уголовного производства с освобождением лица от уголовной ответственности.

Ключевые слова: уголовное производство, подготовительное производство, прекращение уголовного производства, освобождение лица от уголовной ответственности.

Babayeva A.V. THE TERMINATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS AT A STAGE OF PREPARATORY TRIAL

Article is devoted to a research of problems of the termination of criminal proceedings at a stage of preparatory trial. The bases for the termination of criminal proceedings at this stage, and also practice of their realization are analyzed. The main attention is paid to the termination of criminal proceedings with release of the person from criminal liability.

Key words: criminal proceedings, preparatory trial, termination of criminal proceedings, release of the person from criminal liability.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що в умовах реформування стадії підготовчого провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 2012 р. (далі – КПК України) набуває значення розгляд різних варіантів судових рішень, які можуть прийматися на цій стадії. Одним із найбільш суперечливих питань, які вирішуються судом на цій стадії, є закриття кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підготовчого судового провадження досліджувалася такими науковцями: В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, А.В. Федіна, О.Г. Шило та ін. Поряд з цим, проблеми закриття кримінального провадження на цій стадії в умовах дії КПК України від 2012 р. предметно досі не досліджувалися.

З огляду на це, метою даної наукової статті є визначення процесуальної природи закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження, а також формулювання підстав, порядку та юридичних наслідків цього рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність підготовчого провадження як стадії кримінального процесу розкривається, зо-

крема, за допомогою тих рішень, які можуть у ній прийматися. Так, В. Мармаш під стадією кримінального процесу розуміє частину кримінального судочинства, етап, ступінь кримінально-процесуальної діяльності, що характеризується такими ознаками: 1) наявність власних завдань, які впливають із загальних завдань кримінального судочинства; 2) наявність власного кола учасників; 3) наявність своєрідної процесуальної форми реалізації власних завдань; 4) перевірка якості, законності та обґрунтованості прийнятих на попередній стадії рішень; 5) винесення її підсумкового процесуального акту [1, с. 553]. Л.М. Лобойко зазначає, що стадії кримінального процесу – це «відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію» [2, с. 11]. Таким чином, коло процесуальних рішень, якими може завершуватися стадія підготовчого провадження, є однією з її специфічних ознак, що дозволяють відмежувати її від інших стадій кримінального процесу.

До таких рішень, що може приймати суд у стадії підготовчого провадження, ч. 3 ст. 314

КПК України відносить: 1) затвердити угоду або відмовити у затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування у порядку, передбаченому статтями 468-475 КПК України; 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини першої або частиною другою статті 284 КПК України; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 6) доручити представнику персоналу органу пробачії скласти досудову доповідь.

Таким чином, одним з альтернативних рішень, якими може завершуватися стадія підготовчого провадження, є закриття кримінального провадження. У науковій юридичній літературі воно визначається як кінцеве рішення стадії досудового розслідування, яким орган досудового розслідування, на підставі аналізу сукупності фактичних даних, зібраних впродовж досудового слідства, підсумовує проведену у справі діяльність, та шляхом припинення кримінального переслідування констатує примусове вирішення кримінально-правового конфлікту, або ж враховує його добровільне вирішення самими сторонами цього конфлікту, у передбачених на те випадках [3, с. 482]. Це визначення, сформульоване відносно закриття кримінального провадження як форми закінчення досудового розслідування, з певними застереженнями може бути застосоване і щодо закриття кримінального провадження судом на стадії підготовчого провадження. Поняття останнього можна визначити як остаточне рішення стадії підготовчого провадження, яким суд на підставі аналізу й оцінки зібраних на досудовому розслідуванні фактичних даних констатує вирішення справи і припинення по ній кримінального провадження у силу наявності обставин, що виключають можливість його продовження.

Особливістю закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження є те, що суб'єктом прийняття відповідного рішення є суд. При цьому, аналізуючи підстави для закриття кримінального провадження, наведені у ст. 284 КПК України, дозволяє зробити висновок, що за суб'єктом прийняття рішення про їх застосування вони поділяються на підстави, по яких рішення про закриття кримінального провадження може прийняти лише суд (ч. 2 ст. 284 КПК України) та такі, по яких кримінальне провадження можуть закрити як суд, так і слідчий або прокурор у залежності від стадії кримінального провадження, на якій їх встановлено (ч. 1 ст. 284 КПК України). Відповідно, першу гру-

пу підстав можна назвати виключними, а другу групу – альтернативними.

До альтернативних підстав закриття кримінального провадження, виходячи із п. 2 ч. 1 ст. 314 КПК України, можна віднести такі:

1) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. Встановлення цієї підстави, що застосовується як на досудовому розслідуванні, так і у судовому провадженні, зумовлюється дією ч. 1 ст. 58 Конституції України, яка допускає зворотню дію законів у часі у випадку, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Тому декриміналізація діяння, щодо якого здійснюється досудове розслідування, тягне за собою закриття провадження [4, с. 480];

2) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Наведена підстава для закриття кримінального провадження не залежить від суб'єктивних факторів [5, с. 56], проте передбачає альтернативу – продовження судового провадження у випадках, коли це необхідно для реабілітації покійного, наприклад, за клопотанням його близьких родичів тощо;

3) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню. Вказана підстава зумовлюється дією заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, встановленою ст. 19 КПК України. При цьому, як зауважує В.Т. Маляренко, наявність вироку, що набрав законної сили, ухвали суду про закриття кримінального провадження може слугувати підставою для закриття провадження: а) щодо особи, стосовно якої це рішення винесли; б) за тим самим обвинуваченням [6, с. 423];

4) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. На цій підставі можуть бути закриті лише кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, перелік яких визначається Главою 36 КПК України. У цих випадках вираження волі потерпілого є безумовною підставою для закриття кримінального провадження та заборонаю на проведення будь-яких слідчих дій [7, с. 44];

5) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Це може мати місце у таких випадках: 1) Україна запитує видачу особи, якій інкримінується декілька правопорушень (епізодів), а запитувана держава погоджується видати особу лише за частину цих правопорушень (епізодів); 2) після того як особу було видано за одне правопорушення, Україна просить державу, яка видала особу, надати згоду на кримінальне переслідування зазначеної особи Україною й за інші правопорушення, але такої згоди не отримує [4, с. 481]. Отже, вказані ситуації стосуються сфери міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні.



Аналіз нормативного закріплення зазначених підстав і практики їх застосування доводить, що вони є аналогічними як для стадії досудового розслідування, так і підготовчого кримінального провадження. Специфіка при цьому виявляється лише у суб'єкті прийняття відповідного рішення, про якого йшлося вище, а також його оформленні (у підготовчому судовому провадженні кримінальне провадження закривається ухвалою суду, тоді як у досудовому розслідуванні – постановою слідчого або прокурора). Віднесення законодавцем наведених підстав для закриття кримінального провадження до компетенції суду у підготовчому судовому провадженні можна пояснити саме тим, що вони не отримують якихось особливостей щодо застосування чи процесуальних наслідків у судовому провадженні у порівнянні з досудовим розслідуванням. Натомість ті, передбачені пунктами 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України, підстави закриття кримінального провадження, які не можуть застосовуватися судом у підготовчому провадженні (встановлені відсутність події або складу кримінального правопорушення, не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи у суді і вичерпані можливості їх отримати) у судовому провадженні мають інші правові наслідки: вони є реабілітуючими і повинні тягнути за собою ухвалення виправдувального вироку. Тому їх застосування судом у підготовчому провадженні не передбачено.

До підстав, коли кримінальне провадження закривається судом, ч. 2 ст. 284 КПК України відносить такі випадки: 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 2) якщо прокурор відмовився від підтримання публічного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України; 3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

При цьому слід зазначити, що остання підстава закриття кримінального провадження, а саме досягнення податкового компромісу, не може вважатися виключною, адже застосовується як у судовому кримінальному провадженні (в т. ч. на стадії підготовчого провадження), так і на стадії досудового розслідування (п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України). Показово, що при цьому п. 2 ч. 1 ст. 314 КПК України, визначаючи перелік підстав, з яких суд може закрити кримінальне провадження на стадії підготовчого провадження, не відносить до них п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, розглядаючи застосування цієї підстави у межах ч. 2 ст. 284 КПК України. При цьому вказані норми закону (п. 9 ч. 1 та п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК України) по суті дублюють одна одну, оскільки регламентують досягнення податкового компромісу, наслідки якого є однаковими незалежно від стадії кримінального провадження, на якій його досягнуто. Зважаючи на те, що за логікою законодавця ч. 2 ст. 284 КПК України повинна передбачати саме ті підстави для закриття кримінального провадження, які

застосовуються виключно судом, вважаємо помилковим віднесення до них податкового компромісу, який, зважаючи на викладене, є альтернативною, а не виключною підставою закриття кримінального провадження судом. Таким чином, п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК України має бути виключений, натомість у п. 1 ч. 1 ст. 314 КПК України має бути вказівка на п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Поряд з цим, викликає сумніви і віднесення до підстав закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України, а саме якщо прокурор відмовився від підтримання публічного обвинувачення. У таких випадках закриття кримінального провадження здійснюється судом у судовому провадженні у порядку, передбаченому ст. 340 КПК України та відбувається через повторне неприбуття у судові засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому КПК України порядку, без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття, а також у разі його відмови від обвинувачення. У науковій юридичній літературі момент відмови прокурора від публічного обвинувачення є предметом дискусій, однак найбільш переконливими видаються міркування, згідно з якими, відмовляючись від обвинувачення до закінчення судового розгляду, прокурор: 1) не має остаточних, кінцевих і завершених даних, що спростовують пред'явлене особі обвинувачення; 2) не виконує покладеного на нього законом обов'язку повно, всебічно і об'єктивно дослідити обставини справи; 3) порушує принцип змагальності [8, с. 223]. Виходячи з положень ч. 1 ст. 340 КПК України, відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення відбувається, якщо у результаті судового розгляду (курсив наш – О.Б.) прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується. Таким чином, на стадії підготовчого провадження відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення об'єктивно неможлива, а значить – і передбачена п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України підстава для закриття кримінального обвинувачення застосовуватися не може. Таким чином, із п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України вказівка на застосування цієї підстави має бути виключена.

Отже, доводиться констатувати, що єдиною виключною підставою для закриття кримінального провадження на стадії підготовчого провадження є звільнення особи від кримінальної відповідальності. На думку Л.В. Головка, процесуальною формою матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності є інститут закриття провадження у кримінальній справі з nereабілітуючих підстав [9, с. 41-42]. Як стверджує Ю.В. Баулін, набрання законної сили ухвалою суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності є актом, що свідчить про припинення кримінально-правових відносин між особою, що вчинила злочин, і державою [10, с. 203]. Таким чином, закриття кримінального провадження є процесуальною формою звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Дослідник цього питання В.М. Кобернюк вказує, що закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності передбачає відмову від реалізації «стандартних» процедур кримінального провадження шляхом застосування особливого процесуального порядку (який можна вважати спрощеним щодо загального), що у вузькому розумінні слугує прискоренню кримінального провадження і додержанню засади розумних строків, а у широкому – сприяє досягненню процесуальної економії, зменшенню витрат на кримінальне провадження тощо [11, с. 22]. Наведені особливості і обумовлюють той факт, що закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності передбачене саме на стадії підготовчого провадження, а не на більш «пізніх» стадіях судового провадження.

З іншого боку, неможливість звільнення особи від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування зумовлена тим, що лише суд може вирішувати питання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення. В узагальненні судової практики з цього питання вказується, що при звільненні від кримінальної відповідальності суд зобов'язаний беззаперечно встановити факт вчинення кримінального правопорушення, визнати особу винуватою і тим самим здійснити державний осуд того, що сталося [12]. Вказана функція суду не може бути делегована слідчому або прокурору. Отже, саме стадія підготовчого провадження відповідає цим умовам звільнення особи від кримінальної відповідальності: 1) щоб рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності приймалося судом у судовому провадженні; 2) щоб відповідне рішення було прийнято якомога більш оперативно, без проведення судового розгляду у повному обсязі.

Висновки. На підставі викладеного закриття кримінального провадження у підготовчому провадженні можна визначити як остаточне рішення стадії підготовчого провадження, яким суд на підставі аналізу й оцінки зібраних на досудовому розслідуванні фактичних даних констатує вирішення справи і припинення по ній кримінального провадження у силу наявності обставин, що виключають можливість його продовження. Підстави для такого рішення суду поділяються на дві групи: 1) альтернативні, які допускають можливість їх застосування як судом, так і слідчим або прокурором у досудовому розслідуванні (пункти 4-8 ч. 1 та п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК України) та 2) виключна, яка може застосовуватися лише судом, – закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням осо-

би від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України). Для удосконалення законодавчої регламентації закриття кримінального провадження у підготовчому провадженні замість чинної редакції пропонується передбачити у п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, що у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-9 ч. 1 або п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мармаш В. Місце попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції в системі кримінального процесу України / В. Мармаш // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIII регіон. наук.-практ. конф. (8-9 лют. 2007 р.). – Л.: ЛДУ, 2007. – С. 553-555.
2. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: [навч. посіб.] / Л.М. Лобойко. – Київ: Центр навч. літ., 2005. – 176 с.
3. Литвинов В.В. Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування / В.В. Литвинов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 4 (56). – С. 475-483.
4. Кримінальний процес: [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.]; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
5. Благодир С.М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві: [навч. посіб. для студентів] / С.М. Благодир. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 111 с.
6. Кримінальний процес України: [підручник] / С.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
7. Дьомін М.В. Теоретичні та практичні аспекти закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої ст. 284 ч. 1 п. 7 Кримінального процесуального кодексу України / М.В. Дьомін // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали II Всеукр. наук. конф. (15 верес. 2013 р. – 15 жовт. 2013 р.); Асоц. випускників Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». – Х.: Точка, 2013. – С. 42-44.
8. Лапкін А.В. Момент відмови прокурора від державного обвинувачення / А.В. Лапкін // Актуальні проблеми удосконалення державної правової системи: Тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської наукової конференції 22-23 листопада 2007р. / За заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 222-223.
9. Головка Л.В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования: соотношение понятий / Л.В. Головка // Государство и право. – 2000. – № 6. – С. 41-42.
10. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю.В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 185-207.
11. Кобернюк В.М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.М. Кобернюк; наук. кер. В.І. Маринів; НЮУ ім. Я. Мудрого. – Х.: б. в., 2014. – 247 с.
12. Узагальнення судової практики місцевих судів м. Харкова і Харківської області щодо розгляду кримінальних справ у випадках звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від кримінального покарання за період 2011-2012 р.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/criminal6/.